LIBRIS | We know books

ROBIN LANE FOX

ALEXANDRU CEL MARE

Traducere din limba engleză
TEODORA NICOLAU şi RUXANDRA VASILESCU

LITERA
București

LIBRIS | We know books

Alexander the Great
Robin Lane Fox
Copyright © 1973 by Robin Lane Fox

Editura Litera
tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19
e-mail: contact@litera.ro
www.litera.ro

Alexandru cel Mare
Robin Lane Fox

Copyright © 2021 Grup Media Litera
Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii
Redactor: Ilieș Câmpeanu
Corector: Georgiana Enache, Oana Apostolescu
Copertă: Flori Zahiu-Popescu
Tehnoredactare și prepress: Marin Popa

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
LANE FOX, ROBIN
Alexandru cel Mare /
Robin Lane Fox. – București: Litera, 2021
ISBN 978-606-33-7880-5
94

Cuprins

PREFAȚĂ 9

PRIMA PARTE

Capitolul 1 17
Capitolul 2 33
Capitolul 3 53
Capitolul 4 87
Capitolul 5 104
Capitolul 6 118

PARTEA A DOUA

Capitolul 7 141
Capitolul 8 149
Capitolul 9 162
Capitolul 10 185
Capitolul 11 197
Capitolul 12 218
Capitolul 13 231
Capitolul 14 252
Capitolul 15 286
Capitolul 16 304
Capitolul 17 319
Capitolul 18 338

LIBRIS | We know books

PARTEA A TREIA

Capitolul 19 351
Capitolul 20 368
Capitolul 21 385
Capitolul 22 406
Capitolul 23 422
Capitolul 24 437
Capitolul 25 461
Capitolul 26 475

PARTEA A PATRA

Capitolul 27 491
Capitolul 28 508
Capitolul 29 530
Capitolul 30 553
Capitolul 31 574
Capitolul 32 609
Capitolul 33 625

NOTE 663
ANEXĂ 747
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ 751
INDICE 759

PENTRU LOUISA
ἄτλητα τλᾶσα

LIBRIS | We know books

FLUELLEN:
Eu cred că Alexandru cel Mare s-a născut în Macedonia. Îți zic eu, căpitane, dacă te uiți matali ghini pi harta lumii, îți garantez că ai să afli că Maședonia și Monmouth sunt, vezi dumneata, tocmai la fel. În Maședonia se găsești un râu, tot un râu se află și în Monmouth. În Monmouth îi zâși: Wye, iar pi șelălalt amintirile mele nu îl reține. D'apăi îs amândouă tocmai la fel, așa cum ar fi deștele mele față de deștele mele și în așestea ambele cresc somoni.

Henric al V-lea, IV, vii*

* William Shakespeare, *Henric al V-lea*, Opere XII, Ed. Tracus Arte, 2017, traducere de Horia Gârbea (n.red.)

Capitolul unu

Acum mai bine de două mii trei sute de ani, în toamna anului 336 î.Hr., regele macedonenilor sărbătorea încă o nuntă regală. Pentru regele Filip căsătoria nu era ceva nou, întrucât avusese cel puțin șapte soții de diferite ranguri, dar nu mai fusese niciodată tatăl miresei; își dădea fiica tânărului rege vasal al Epirului, care trăia dincolo de granița de vest a regatului său. Căsătoria lor nu se baza pe o poveste romantică: mirele era chiar unchiul miresei. Dar grecii, în mod corect, n-au văzut nici un pericol și n-au resimțit nici o aversiune față de această căsătorie, iar pentru Filip, care își combinase în mare parte pasiunile cu o politică solidă, a fost un moment convenabil să își mărite una dintre fiice cu cineva din cercul său de curteni și să lege un rege vecin printr-o relație apropiată și aprobată social.

A fost o nuntă fastuoasă, menită să impresioneze oaspeții. Regii macedoneni pretindeau de mult că sunt de origine greacă, dar grecii nu au fost întotdeauna convinși de insistența acestor nordici, iar pentru dușmanii săi Filip nu era altceva decât un străin. Cu doi ani înainte, Filip îl învinsese pe ultimul dintre adversarii săi greci și devenise primul rege care controla orașele din Grecia continentală; aceste orașe au devenit aliații săi, bucurându-se de pacea instaurată de el și recunoscându-l drept „hegemon" (conducător), un titlu nou care vădea că acest șir de cuceriri nu era decât prefigurarea unor planuri mai ambițioase. Ca hegemon al aliaților greci, Filip nu voia să asupprească orașele pe care le cucerise, ci să pornească împreună cu grecii împotriva unui dușman din străinătate. În primăvara dinaintea nunții, el se ridicase la înălțimea titlului său și trimisese o armată de avangardă spre est, în Asia, pentru a lupta cu Imperiul Persan. Acum, în plină vară, urma să aibă loc o invazie în toată regula, consiliul său de aliați greci îl alesese să conducă armatele,

LIBRIS | We know books

iar nunta fiicei sale îi oferea ocazia unui splendid rămas-bun. Fuseseră invitați prieteni străini din ținuturile cucerite, care se întindeau de la Marea Neagră până la coasta Adriaticii, de la Dunăre până la capătul sudic al Greciei: oaspeții greci veneau spre nord ca să vadă regatul macedonean, iar această nuntă între nepoată și unchi putea să-i convingă că hegemonul lor macedonean nu era tiranul pe care și-l imaginaseră.

Dar grecii și părerea lor nu erau singura preocupare a lui Filip. Pe măsură ce se apropia de casă, era tot mai tulburat de amintiri neplăcute de la ultima sa nuntă din Macedonia, care avusese loc cu mai bine de un an în urmă și care învrăjbise familia regală prin implicațiile sale neașteptate. În pragul vârstei mijlocii, Filip se îndrăgostise de Euridice, o fată dintr-o familie macedoneană de viță nobilă, și hotărâse să se căsătorească cu ea, poate pentru că se aflase că purta copilul lui, poate și pentru că tânăra avea relații puternice la curte și în armată. Celelalte cinci soții ale sale urmăriseră povestea cu indiferență, dar regina lui Olimpia nu a putut să o trateze ca încă o frivolitate printre multe altele din trecut. Ca mamă a lui Alexandru, singurul fiu legitim al lui Filip, și ca prințesă a Epirului învecinat, își meritase recunoașterea ca regină a Macedoniei în ultimii douăzeci de ani. Dar Euridice era macedoneană, iar Filip se îndrăgostise de ea; copiii unei tinere macedonene ar fi putut strica planurile Olimpiei – o epirotă, o străină – pentru succesiunea la tron a propriului fiu și, de îndată ce familiile celor două soții se întâlniseră la banchetul de nuntă, unchiul lui Euridice sugerase exact acest lucru. Izbucnise o încăierare, iar Alexandru îl amenințase pe Filip cu sabia; Alexandru și Olimpia fugiseră apoi de la curte și, cu toate că el se întorsese în scurtă vreme, ea se dusese în Epirul natal și rămăsese acolo. Între timp, Euridice născuse o fiică pe care Filip o botezase Europa; în toamnă, rămăsese din nou însărcinată. Acum, cu câteva zile înainte de plecarea lui Filip spre Asia, Euridice îi dăruise un fiu, iar când oaspeții străini ai lui Filip au sosit pentru nunta fiicei lui, curtea și familia regală erau conștiente că avea să se producă o schimbare a balanței de favoruri

regale. Bebelușul acaparase totul: părea imposibil acum ca Olimpia să-și recapete vechea autoritate.

Deși absentă, Olimpia păstrase două temeiuri pentru a pretinde respectul lui Filip: fiul ei, Alexandru, și înrudirea ei cu familia regală din Epirul învecinat. Primul se șubrezise, pentru că fiul ei nu mai era unic, iar celălalt, ascendența regală epirotă, urma să devină irelevant din cauza nunții de rămas-bun puse la cale de Filip. Era o mișcare bine gândită, dar complicată. Olimpia era mama miresei și sora mai mare a mirelui, dar căsătoria lor contravenea total intereselor ei – de aceea o și încurajase Filip. Fratele ei, mirele, era regele Epirului, la care fugise pentru a se răzbuna pentru căsătoria lui Filip cu Euridice; dar nu primise nici un ajutor, pentru că acesta își petrecuse tinerețea la curtea macedoneană, unde, potrivit bârfelor, Filip fusese iubitul său, și pentru că își datora regatul intrigilor puse la cale de Filip cu doar cinci ani înainte. Acceptând să se căsătorească cu nepoata sa și să devină ginerele lui Filip, o rănise și mai mult pe Olimpia. Cutumele politice impuneau ca Filip să fie legat prin căsătorie de supușii săi vecini din Epir, iar Olimpia îndeplinise această nevoie în ultimii douăzeci de ani, ca prințesă epirotă. Dar dacă fratele ei, regele Epirului, urma să se căsătorească cu cineva din familia lui Filip, ea nu mai era necesară pentru politica sau viața privată a lui Filip. La festivitățile organizate în vechea capitală regală a Macedoniei, invitații la nuntă trebuiau să asiste la mai mult decât petrecerea de rămas-bun a conducătorului lor. Asistau la respingerea definitivă a reginei sale Olimpia, gândită de Filip ca o modalitate de a-și stabiliza regatul și frontierele înainte de a pleca în Asia.

Veniseră la Aigai, cel mai vechi palat din Macedonia și un sit care a scăpat mult timp de căutătorii săi moderni. De fapt, palatul a fost descoperit de mult și doar numele a fost aplicat greșit. Aigai nu se găsește pe dealul verde abrupt al Edessei din ziua de azi, lângă lanțurile muntoase Bermion și Barnous, unde cascade se prăvălesc spre livezi de la poalele stâncilor și unde arheologii

LIBRIS | We know books

nu au găsit nici o altă dovadă decât un presupus zid din Aigai consemnat acolo de hărți grecești moderne. În schimb, s-a descoperit că Aigai este, de fapt, bine-cunoscutul palat Vergina, aflat mai la sud, unde începuseră să se construiască morminte macedonene cu o mie de ani înainte de nașterea lui Filip și unde versanții nordici ai muntelui Olimp continuă să întoarcă norii din câmpia aurie a Macedoniei inferioare, un truc meteorologic pe care un vizitator grec în Aigai din vremea lui Filip l-a menționat ca o particularitate locală. Situl de la Vergina conservă mozaicurile și planul de bază ale palatului construit de regii de mai târziu, dar palatul străvechi al lui Filip trebuie să fi fost așezat lângă el, ușor accesibil dinspre frontiera greacă, de unde veniseră – cu barca și călare – oaspeții la nuntă; înaintând pe un scurt canal fluvial, aceștia ajungeau la marginea primei câmpii a Macedoniei și nu puteau vedea mai mult din acest ținut care le era cunoscut pentru pădurile sale de brad argintiu, cai liberi și regi care își încălcau cuvântul și nu aveau niciodată parte de o moarte liniștită.

Nunta pentru care veniseră fusese organizată, au constatat ei curând, în stilul lor grecesc. Au avut loc banchete și jocuri atletice, concursuri pentru artiști de tot felul și recitaluri ale unor celebri actori atenieni, care fuseseră preferați multă vreme ca oaspeți și trimiși la curtea lui Filip. Timp de câteva zile, vinul roșu și tare al macedonenilor a fost servit cu generozitate, iar lui Filip i-au fost oferite coroane de aur de către orașele grecești aliate, care își cunoșteau foarte bine interesele. Toți au fost răsplătiți cu vești bune atât din țară, cât și din străinătate. În Grecia, oracolul de la Delfi susținea de mult invazia lui Filip, iar profeția sa privind soarta acesteia părea cu atât mai favorabilă în lumina veștilor venite de la răsărit. Armata sa expeditionară fusese întâmpinată de supușii greci ai perșilor de pe coasta Asiei Mici; în Egipt au avut loc răzmerițe ale localnicilor și s-a zvonit că, în palatul persan din Susa, un eunuc regal l-ar fi otrăvit pe fostul rege al perșilor, după care a oferit tronul mai întâi unui prinț, pe care

de asemenea l-a otrăvit, iar apoi unui curtean mai neînsemnat, cunoscut acum drept regele Darius al III-lea. Sfârșitul vechii linii regale din cauza unei duble otrăviri nu-i încuraja pe guvernanții perși să-și apere marginile occidentale ale imperiului, deci macedonenii și grecii se puteau aștepta să obțină și alte succese militare în Asia. Era o perspectivă plăcută, iar după ce s-a terminat nunta, Filip, hegemonul grecilor, a anunțat un spectacol propriu; în ziua următoare, în teatrul din Aigai, jocurile urmau să înceapă cu o procesiune solemnă, iar locurile trebuiau ocupate până la răsăritul soarelui.

În zori, imaginile celor doisprezece zei greci din Olimp, executate de cei mai buni meșteri greci, urmau să fie purtate prin fața spectatorilor; în viața citadină din lumea clasică, puține festivități aveau o durată mai mare decât procesiunile lungi și lente în cinstea zeilor, și era de așteptat ca Filip să rămână fidel acestei tradiții înrădăcinate. Dar venise cu un adaos mai puțin obișnuit: printre reprezentările nemuritorilor trebuia inclusă și o statuie care îl reprezenta pe el însuși întronat – era o asociere îndrăzneață, dar oaspeților săi aleși cu siguranță nu li s-a părut odioasă. Mai fuseseră greci care primiseră onoruri egale cu ale zeilor, iar în orașele grecești existau indicii că Filip avea să fie venerat pe timpul vieții pentru binefacerile lui. Supușii recunoscători îl credeau protejat în special de Zeus, strămoșul regilor macedoneni, și era ușor să-i asemuiești portretul cu barbă neagră cu al regelui zeilor sau să-l afișezi la vedere în temple locale. Se prea poate ca întronarea sacră a statuii sale să fi fost inovația lui Filip, dar scopul lui explicit era să le facă pe plac oaspeților greci, nu să-i șocheze cu o impietate. Și-a atins scopul, pentru că exemplul pe care l-a oferit la Aigai a devenit un obicei, fiind preluat de regii macedoneni, care mai târziu au fost venerați în teritoriile grecești din Asia, iar apoi de Iulius Caesar și, astfel, de împărații Romei.

Când imaginile au fost aduse în arenă, Filip le-a ordonat soldaților din garda lui de corp să se îndepărteze, pentru că nu ar fi

LIBRIS | We know books

fost potrivit să apară în public printre bărbați înarmați, semnul unui tiran, nu al unui conducător aliat. Doar doi tineri prinți aveau să-l însoțească: Alexandru, fiul dăruit de Olimpia, și Alexandru, regele Epirului, a cărui nuntă tocmai fusese sărbătorită. Flancat de fiul și de ginerele său, regele Filip a pornit spre teatru, punându-și mantia albă pe trupul acoperit cu răni dobândite în luptă timp de douăzeci de ani, cu un singur ochi și o barbă neagră, un bărbat pe care vizitatorii greci îl lăudaseră pentru frumusețea lui cu doar zece ani înainte.

Dar Filip nu avea să ajungă în fața publicului său. La intrarea în teatru îl aștepta un tânăr din garda lui de corp care nu respectase ordinele și rămăsese neobservat în urma tovarășilor săi; în timp ce Filip se apropia, tânărul s-a năpustit asupra lui și l-a înjunghiat între coaste cu un pumnal celtic scurt. Apoi a luat-o la fugă, profitând de avantajul oferit de surprinderea totală a celor de față; gărzile regale care n-au pornit în urmărirea lui s-au apropiat în grabă de locul unde zăcea Filip. Dar nu mai era nici o speranță, pentru că Filip murise, iar Pausanias, garda de corp din Orestis, regatul de munte dinspre apus, se răzbunase.

La porțile orașului, caii și complicii săi îl așteptau conform planului, iar Pausanias părea sigur că va scăpa. Mai avea doar câțiva pași până la ei, dar s-a grăbit când să sară pe cal; s-a împiedicat și a căzut, pentru că cizma i se prinsese într-un vrej de viță-de-vie. A fost înșfăcat imediat de trei dintre urmăritorii săi, toți nobili din zonele muntoase, unul chiar din regatul lui. Însă faptul că se trăgeau din aceeași regiune nu însemna nimic, așa că, spun unii, l-au ucis pe loc; alții au susținut – mai plauzibil – că l-au târât înapoi la teatru, unde a fost interogat în legătură cu complicii săi, apoi condamnat la moarte. Aplicându-i pedeapsa greacă obișnuită pentru tâlhari și ucigași, i-au țintuit gâtul, brațele și picioarele cu cinci scoabe de fier pe o scândură de lemn și l-au lăsat să moară de foame în public, înainte ca trupul fără viață să-i fie dat jos pentru înmormântare.

„Taurul e împodobit cu coroane, sfârșitul este aproape, sacrificatorul se apropie." Uciderea bruscă a lui Filip a fost un mister pentru oaspeții săi și, ca de obicei când venea vorba de mistere, s-a considerat că oracolul de la Delfi spusese încă o dată adevărul. Oracolul, s-a povestit mai târziu, îi dăduse acest răspuns lui Filip chiar în primăvară, înainte de asasinarea sa; iar el crezuse că taurul era regele persan, că sacrificatorul era el însuși și că versetul oracolului confirma că invazia lui în Asia urma să fie încununată de succes. Dar pentru Apollo, zeul oracolului, taurul s-a dovedit a fi chiar Filip, împodobit pentru nunta fiicei sale, iar călăul – Pausanias; profeția s-a împlinit, dar un oracol nu este o explicație, iar în istorie, mai ales când e vorba de un asasinat, nu contează doar să știm ce s-a întâmplat. E important să știm și de ce.

Din noianul de bârfe și de confuzii, ne-a parvenit o singură relatare contemporană privind motivele lui Pausanias. Asasinarea lui Filip, a consemnat Aristotel, a fost o chestiune personală și, cum Aristotel a trăit la curtea macedoneană, unde a servit drept tutore regal, părerea sa merită luată în considerare: Pausanias l-ar fi ucis pe rege „pentru că fusese abuzat de adepții lui Attalos", care era unchiul noii soții a lui Filip, Euridice, și, prin urmare, era tratat cu multă stimă de rege. Alții cunoșteau mai în amănunt această poveste care, vreo cincizeci de ani mai târziu, a căpătat proporții neverosimile: Pausanias, spuneau ei, fusese iubitul lui Filip, până când, din gelozie, se luase odată la ceartă cu Attalos, un nobil care nu putea fi insultat fără consecințe. Attalos îl invitase mai apoi pe Pausanias la cină, îl îmbătase criță și îl dăduse îngrijitorilor catârilor lui să-l abuzeze după pofta inimii; Pausanias îi ceruse lui Filip să-l răzbune, dar Filip nu voise să se atingă de unchiul noii sale mirese, așa că ignorase cererea lui. Curând după aceea, Attalos fusese trimis să comande invazia Asiei, iar Pausanias și-ar fi îndreptat furia împotriva singurei ținte care mai rămăsese în Macedonia: într-un acces iresponsabil de răzbunare, îl ucisese pe regele care nu-i venise în ajutor.

LIBRIS | We know books

Se prea poate ca Pausanias să-i fi purtat ranchiună lui Filip, dar povestea relatată de Aristotel nu este o explicație completă sau suficientă. El o menționează în treacăt, într-o carte de filosofie în care uciderea lui Filip este doar unul dintr-o serie de evenimente contemporane, pe care i se poate reproșa că l-a interpretat prea superficial pentru posteritate; Aristotel cunoștea bine Macedonia, deși numai ca oficial la curte, iar în incidentul cu Pausanias nu este greu să-i critici judecata. Chiar dacă Pausanias era un dezaxat, ca majoritatea asasinilor, e ciudat că l-a ales tocmai pe Filip ca să se răzbune pentru o ofensă sexuală comisă cu multe săptămâni înainte de un alt bărbat; prea multe fărădelegi au fost explicate greșit de bârfele grecești ca fiind datorate homosexualității pentru ca acest exemplu să fie mai convingător. Probabil a existat un temei pentru această poveste; la câteva săptămâni după moartea lui Filip, Attalos avea să fie ucis în Asia din ordinul lui Alexandru, moștenitorul lui Filip și fost elev al lui Aristotel. Este posibil ca prietenii noului rege să fi justificat crima lui Pausanias prin aroganța unui dușman care nu mai putea da replica; oficial, aceștia ar fi putut susține că Attalos îl violase pe Pausanias, iar Aristotel i-a crezut, implicându-l pe Attalos într-o crimă în care nu avea nici un amestec; se poate dovedi că și alți dușmani ai regelui au fost defăimați în mod similar și nu a existat un nume mai detestat pentru prietenii lui Alexandru decât cel al lui Attalos.

Este posibilă și o interpretare diferită, bazată pe momentul crimei și pe beneficiarii acesteia – ambele implică multă speculație, dar sunt susținute de fapte din trecutul lui Pausanias, care nu au legătură cu Attalos sau cu eventuala lui dragoste neîmpărtășită față de Filip. Pausanias era un nobil din ținuturile vestice ale Macedoniei, ale căror triburi fuseseră anexate regatului doar în timpul domniei lui Filip; el nu era nicidecum un macedonean adevărat, pentru că membrii tribului său juraseră anterior credință Epirului învecinat, ba chiar își puneau nume epirote. Însă Epirul era patria și locul de refugiu al Olimpiei: ea se putea

prevala de legăturile familiei sale cu poporul lui Pausanias – mai ales că, în exil fiind, era simplu să ia legătura cu epiroții – și poate că nu i-a fost deloc greu să manipuleze un nobil pe care Filip îl adusese la curtea lui, îndepărtându-l de cercul lui de prieteni. Dar nu e limpede de ce și-ar fi ales acel moment pentru săvârșirea crimei, deoarece un macedonean care căuta răzbunare nu ar fi avut nici un motiv să aștepte să-l omoare pe Filip cu ocazia festivităților unei nunți în familie, în prezența unui public străin; Pausanias, se spune, era una dintre cele șapte gărzi regale și, astfel, ar fi avut numeroase ocazii să comită crima în taină. Dar, pentru Olimpia, acesta era modul ideal de a comite asasinatul: Filip a fost ucis la nunta menită să o îndepărteze, la doar câteva zile după ce Euridice îi născuse un fiu și la doar câteva ore de la oficierea căsătoriei care făcuse ca descendența epirotă a Olimpiei să devină irelevantă. Imediat după moartea lui Filip, fiul ei Alexandru putea să ia regatul din mâinile rivalilor și să-i restituie mamei sale influența de odinioară. Oficial, izbucnirea lui Pausanias putea fi pusă pe seama lui Attalos; poate că Olimpia a știut că totul a început de la instigările ei disperate.

Cât privește oportunitatea crimei, se spune că Olimpia nu a lăsat nici o urmă de îndoială:

> În noaptea în care s-a întors în Macedonia, a așezat o coroană de aur pe capul lui Pausanias, deși încă era atârnat pe stâlpul de lemn rezervat asasinilor; câteva zile mai târziu, tot ea i-a dat jos trupul și l-a ars peste rămășițele răposatului ei soț. A construit în acel loc o movilă pentru Pausanias și a cerut localnicilor să-i aducă jertfe anuale, împuindu-le capul cu superstiții. Sub numele ei de fată, ea i-a dedicat lui Apollo pumnalul cu care fusese înjunghiat Filip; toate acestea le-a făcut atât de fățiș, încât părea să se teamă că planul asasinării lui ar fi putut să nu-i fie atribuit ei.

Oricât de exagerat ar părea, nu există nici un motiv pentru a respinge toate aceste detalii ca zvonuri false sau rău intenționate; nu există confirmări din alte surse, dar Olimpia era o femeie